

UOT 343.31.7

QƏSDƏN SAĞLAMLIĞA AĞIR ZƏRƏR VURMA ƏMƏLİ HAQQINDA

E.İ.MURADOV

Bakı Dövlət Universiteti

elsever.muradov@mail.ru

Ədalət naminə bir qulaqda eşitmə dərəcəsinin itirilməsinin ağır bədən xəsarəti kimi qiymətləndirilməsinin zəruriliyi ilə bağlı əsaslandırılmış bir fikri qeyd etməyi məqsəduyğun hesab edirik: “eşitmənin cinayət-hüquqi mühafizəsi görmənin mühafizəsindən az əhəmiyyətli olmamalıdır”.

Açar sözlər: qəsd, ağır zərər vurma, həyat üçün təhlükəli, həyat üçün təhlükəli olmayan, zərər vurma

2000-ci il Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi sağlamlığa qəsdə görə məsuliyyət nəzərdə tutan normaları ayrıca fəsilə təsbit etməsə də, göstərilən cinayətlər nisbətən müstəqil əməllər qrupu yaradırlar. Sağlamlıq əleyhinə cinayətlərin belə bir “muxtariyyət” əldə etməsinin əsası qismində ilk öncə onların növ obyektinin özünəməxsus xüsusiyyətləri çıxış edir.

Bu növ cinayətlərin spesifik xüsusiyyətləri ona verilən aşağıdakı anlayışda öz əksini tapır:

“Sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər dedikdə, digər insanın sağlamlığına qəsd edən və bədən xəsarətləri yetirən və ya onun xəstələnməsinə, yaxud patoloji vəziyyətə düşməsinə səbəb olan, həmçinin zərərçəkmiş həyat və sağlamlığı üçün təhlükəli vəziyyətə qoyan qəsdən və ehtiyatsızlıqdan törədilən əməllər başa düşülür”.

Sağlamlıq əleyhinə olan cinayətləri müxtəlif meyarlar əsasında təsnifləşdirmək olar. Lakin tədqiqatın obyektini qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməli təşkil edir. Buna görə də, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməli cinayət qanununun özündə göstərilən nəticələrin müəyyən ağırlıq dərəcəsinə görə aparılan təsnifat qrupuna daxildir.

Tədqiqat planına uyğun olaraq ilk öncə Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsində nəzərdə tutulan qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlini cinayət tərkib əlamətləri üzrə tədqiq edək. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlini cinayət tərkib əlamətləri üzrə tədqiq etməzdən əvvəl

Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsi əsasında onun anlayışını verək:

“Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma yetirildiyi zaman insan həyatı üçün təhlükəli olan və ya görmə, eşitmə, nitq qabiliyyətinin və ya hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsinə, psixi pozuntuya və ya sağlamlığın başqa cür pozulmasına, əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmamaqla uzun müddətə itirilməsi ilə və ya təqsirkar üçün aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsi ilə əlaqədar olan və ya hamiləliyin pozulmasına, şəxsin narkomanlıqla və ya toksikomanlıqla xəstələnməsinə səbəb olan, yaxud sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsində ifadə olunan zərər vurmada ibarət ictimai təhlükəli əməldir”.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlinin obyektini zərərçəkmiş sağlamlığı təşkil edir. Ümumdünya səhiyyə təşkilatının Nizamnaməsinə əsasən, sağlamlıq “yalnız xəstəliklərin və fiziki qüsurların olmaması kimi yox, ən ümumi formada tam fiziki, mənəvi və sosial rifah vəziyyəti kimi müəyyən edilir”.

Hər bir insan onun cinsindən, yaşından, irqi, milli mənsubiyyətindən və s. asılı olmayaraq sağlamlığının mühafizəsi hüququna malikdir. Bu hüquq bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlərlə (məsələn, sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq aktı göstərə bilərik), Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə, cinayət qanunvericiliyi də daxil olmaqla milli sahəvi qanunvericiliklə təmin olunur.

Tibbdə sağlamlıq insan orqanizmin normal işləməsinə təmin edən, onun fiziki və psixi vəziyyəti kimi başa düşülür. Ədəbiyyatda qeyd edilir ki, belə bir vəziyyət orqan və toxumaların anatomik bütövlüyünün, onların fizioloji funksiyalarının normada saxlanılmasını, xəstəliklərin və patoloji vəziyyətin olmamasını nəzərdə tutur (8, 39).

Mülki hüquqda sağlamlıq adı altında doğulduğu andan vətəndaşa məxsus olan, özgəninkiləşdirilə və başqa cür təsvir edilə bilməyən qanunla qorunan qeyri-maddi nemət başa düşülür.

Beləliklə, cinayət-hüquqi mühafizənin obyektini kimi sağlamlıq, birincisi, özünə yalnız bədən yox, həm də orqanizmin vəziyyətinin psixi xarakteristikasını daxil edir; ikincisi, doğulduğu andan hər bir insana məxsus olan mühüm ayrılmaz neməti ifadə edir; üçüncüsü, onun başqa (cinayətin subyektinə münasibətdə) insana mənsubiyyətini də nəzərdə tutur.

Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət Məcəlləsində sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin anlayışında əvvəlki cinayət qanunundan fərqli olaraq yeni termindən – “sağlamlığa vurulan zərər” terminindən istifadə edilmişdir. Əvvəlki cinayət qanunvericiliyində istifadə edilmiş “bədən xəsarəti” termini ilə müqayisədə “sağlamlığa vurulan zərər” termini daha uğurlu hesab edilməlidir. Çünki “bədən xəsarəti” anlayışı altında başa düşülən xarici mühitin amillərinin təsiri nəticəsində orqanların və toxumaların anatomik bütövlüyünün

və ya onların fizioloji funksiyalarının pozulması sağlamlığa vurula biləcək zərəri heç də tam ehtiva etmir.

Orqanizmin anatomik bütövlüyünün və ya bədən orqan və toxumalarının fizioloji funksiyalarının pozulması sağlamlığa vurulan zərərin daha geniş yayılmış növləri olsa da, sağlamlığa vurulan bəzi növ kifayət qədər ciddi zərər nə anatomik bütövlüyün, nə də fizioloji funksiyaların pozulması ilə əlaqədar olmur (məsələn, psixi təsir nəticəsində yaranan psixi pozuntular, bir insandan digərinə keçən bəzi yoluxucu xəstəliklər, narkomaniya və toksikomaniya ilə xəstələnmə və s.). Lakin “sağlamlığa vurulan zərər” anlayışı insan səhhətinə dəyə biləcək istənilən zərərli nəticəni ehtiva edir.

Cinayət qanunu ilə istənilən insanın sağlamlığı mühafizə edilir. Zərərçəkmişin sağlamlıq vəziyyəti ona zərərin yetirilməsi zamanı fakt məsələsi kimi çıxış edir. Zərərçəkmişin sağlamlıq vəziyyəti tövsifə təsir göstərmir. Qeyd edilən məsələ onu ifadə edir ki, belə bir vəziyyətə cinayət-hüquqi qiymət verilməsi zərərçəkmişin sağlamlığının keyfiyyət xarakteristikasından asılı deyildir (bədən və psixi qüsurlar, müalicə edilməyən xəstəliyin olması qoca və ya az yaşlı olması və s.). Bu zaman zərərçəkmişin sağlamlığına edilən qəsdin onun cinayətin törədilməsinə qədərki sağlamlıq vəziyyəti ilə müqayisədə sağlamlıq vəziyyətinin real pisləşməsinə gətirib çıxarmasını və ya çıxara bilməsini müəyyən etmək lazımdır. Cansız obyektə (məsələn, göz protezinin zədələnməsi) qəsd faktiki səhv haqqında qaydalara uyğun olaraq məsuliyyətə səbəb olur.

Ümumi qaydaya görə digər insanın sağlamlığına zərər yetirilməsi cəzalanmalı olan əməl hesab edilir. Şəxsi sağlamlıq təhlil edilən cinayətin obyektini kimi çıxış etmir. Yalnız özünə hər hansı xəsarətin yetirilməsi yolu ilə (özünü qəsdən şikəst etmə) hərbi xidmət üzrə vəzifələrin yerinə yetirilməsindən boyun qaçırma halında məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının CM-in 335-ci maddəsilə yaranır.

Zərərçəkmişin öz sağlamlığına zərər vurulmasına dair “şəxsi razılığı” zamanı məsuliyyət məsələsinin həll edilməsi öz mürəkkəbliyi ilə səciyyəlidir. Ümumi qaydaya görə belə bir razılıq zərərçəkmiş şəxsin xahişi ilə onun sağlamlığına zərər vuran şəxs üçün cinayət məsuliyyətini aradan qaldırmır. 28 oktyabr 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının “İnsan orqan və (və ya) toxumalarının transplantasiyası haqqında” qanununa əsasən, orqan və (və ya) toxumaların transplantasiyasına o halda yol verilir ki, digər tibbi üsullarla və meyit orqan və (və ya) toxumaları vasitəsilə insan həyatının saxlanması və ya sağlamlığının bərpası mümkün olmasın. Adı çəkilən qanuna görə, donordan orqan və (və ya) toxumaların götürülməsi mütəxəssis-həkimlərin konsiliumu nəticəsində müəyyən edilir və donorun yazılı razılığı əsasında həyata keçirilir. İnsan orqan və ya toxumalarının transplantasiya məqsədilə zor tətbiq etməklə götürülməsi zamanı, əgər fiziki zor həyata keçirilməsi nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurularsa, onda təqsirkarın əməli cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-in 137.2 və 126-cı maddələri ilə tövsif edilməlidir.

Cinayətin obyektiv cəhəti bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan üç elementin məcmusundan ibarətdir: a) zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər yetirilməsinə istiqamətlənən hərəkət və ya hərəkətsizlik formasında əməl; b) ağır zərərin baş verməsində ifadə olunan nəticə; v) əməllə nəticə arasında səbəbli əlaqə.

Cinayət həm hərəkət, həm də hərəkətsizlik formasında törədilə bilər. Hərəkət zərərçəkmişə fiziki, mexaniki, termik, kimyəvi və s. təsir formasında və ya psixi zorakılıqda ifadə oluna bilər. Sağlamlığa zərər vurmanın üsulu kimi hərəkətsizlik o halda baş verir ki, təqsirkar zərərçəkmişə münasibətdə müəyyən hərəkətləri etməyə borclu olur, lakin bunu etmir. Bunun davamı olaraq nəticə kimi çıxış edən zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər vurulur (məsələn, ana yeni doğulmuş uşağına süd vermir, yetkinlik yaşına çatmış uşaqlar iflic olmuş valideynlərinə zəruri dərman vasitələrini vermirlər və s.).

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma maddi tərkibli cinayətdir. Cinayət sağlamlığa ağır zərər vurmada ifadə olunun nəticələrdən birinin baş verdiyi andan başa çatmış hesab edilir.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində və qanunda sağlamlığa ağır zərər vurmanın bütün növlərini iki qrupa ayırmaq olar: a) həyat üçün təhlükəlilik əlamətinə görə ağır zərər vurma; b) həyat üçün təhlükəli olmayan, lakin baş vermiş nəticələrə görə ağır hesab edilən zərər vurma.

Həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığa zərər vurma həyatı qorxu altına alan və ölümə səbəb ola bilən vəziyyətdir. Başqa sözlə, belə zərər artıq yetirildiyi anda həyat üçün real təhdidi özündə ehtiva etsə və bu müddətdə ölümlə nəticələnsə də, ağır nəticələrin baş verməsilə müşayət olunmaya da bilər. Göstərilən tibbi xidmət nəticəsində ölümün qarşısının alınması həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığa zərər vurmaya verilən qiyməti dəyişdirmir.

Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyinin 10 yanvar 2001-ci il tarixli 07 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş “Sağlamlığa zərər vurmanın məhkəmə-tibbi ekspertizası Qaydaları” həyat üçün təhlükəlilik əlamətinə görə sağlamlığa ağır zərər vurmanın növlərinin siyahısını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmişdir.

Qaydalar həyat üçün təhlükəli olan sağlamlığa vurulan zərəre aşağıdakıları aid etmişdir:

- a) kəllə boşluğuna keçən, o cümlədən kəllə toxumasını zədələməyən yaralar;
- b) ağır dərəcəli baş beyin əzilmələri;
- c) döş qəfəsinin yaraları;
- d) qarına, qarın boşluğuna daxil olan yaralar;
- e) uzun borulu sümüklərin açıq yaraları;
- f) iri qan damarlarının zədələnməsi;
- g) bədən səthinin 15%-dən çox sahəsini əhatə edən III-IV dərəcəli termiki yanığı; bədən səthinin 20%-dən çox sahəsini əhatə edən III dərəcəli yanığı; bədən səthinin 30%-dən çox sahəsini əhatə edən II

dərəcəli yanıq; eləcə də az sahəni əhatə edən, lakin ağır dərəcəli şok törədən yanıqlar.

Həyat üçün təhlükəli olan zədələr özü-özlüyündə həyatı qorxu altına alan vəziyyət yaradırlar. Belə hallara ağır dərəcəli şok, müxtəlif etiologiyaya malik koma vəziyyətini, çoxlu qan itirməni və s. göstərə bilərik.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın yuxarıda təhlil edilən növündən fərqli olaraq nəticəsinə görə ağır hesab edilən zərərin növlərinin tam siyahısı Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinin 126.1-ci maddəsinin dispozisiyasının özündə sadalanır. Qanunverici bu siyahıya görmə, eşitmə, nitq qabiliyyətinin və ya hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsini, psixi pozuntunu və ya sağlamlığın başqa cür pozulmasını, əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmamaqla uzun müddətə itirilməsini və ya təqsirkar üçün aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsini və ya hamiləliyin pozulmasını, şəxsin narkomanlıqla və ya toksikomanlıqla xəstələnməsini, yaxud sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsini daxil etmişdir.

Yuxarıda qeyd edilən Qaydaların 8-ci bəndinə əsasən, görmənin itirilməsi adı altında hər iki gözdə tam və daimi korluq və ya 2 metr və ondan az məsafədə barmaqların sayıla bilməməsinə qədər görmənin itməsi vəziyyəti nəzərdə tutulur (görmə itiliyi 0,04 və daha az).

Beləliklə, görmənin itirilməsi görmə qabiliyyətinin bərpa olunmaz dərəcədə itirilməsini və ya görmə itiliyinin yuxarıda qeyd edilən hədlərə qədər kəskin və dayanıqlı şəkildə aşağı düşməsinə ifadə edir. Bu zaman görmə qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi görmənin itirilməsi əlaməti üzrə sağlamlığa ağır zərər vurma kimi təhlil edilə bilməz. Bununla birlikdə, eynəklərin, optik şüşələrin və ya mikrocərrahi əməliyyatların köməyi ilə görmə itiliyinin bir qədər yaxşılaşması onu bərpa edilmiş kimi hesab etməyə əsas vermir və əməli Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsilə tövsif etmək olmaz.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində və məhkəmə-tibb təcrübəsində bir gözün görmə qabiliyyətinin itirilməsilə bağlı vəziyyətin qiymətləndirilməsi xüsusi mürəkkəblik doğurur. Alim hüquqşünasların və məhkəmə-tibb nümayəndələrinin əksəriyyəti bir gözün görmə qabiliyyətinin itirilməsini ağır bədən xəsarəti kimi qəbul edirdi. Fərq yalnız digər mövqenin əsaslandırılmasından ibarət idi. Alimlərdən bəziləri isə, hesab edirdilər ki, bir gözün görmə qabiliyyətinin itirilməsi ağır bədən xəsarətinə aid edilməməlidir (4).

Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyinin 10 yanvar 2001-ci il tarixli 07 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş “Sağlamlığa zərər vurmanın məhkəmə-tibbi ekspertizası Qaydaları” qeyd edilən mübahisəyə son qoydu. Qaydalarda məhkəmə tibb işçiləri kifayət qədər dəqiq mövqe tuturlar. Bu mövqe ondan ibarətdir ki, bir gözdə görmənin tam itməsi zərərçəkmişin əmək qabiliyyətinin üçdə birindən çox hissəsinin dayanıqlı itirməsinə səbəb olur və bu əlamətə görə də ağır dərəcəli bədən xəsarətlərinə aid edilir. Bir gözün görmə qabiliyyətinin itirilməsi özündə bu orqanın funksiyalarının itirilməsini ehtiva edir və bu

əlamətinə görə də sağlamlığa ağır zərər vurmaya aid edilir. Bir göz almasının itirilməsi özündə bu orqanın itirilməsini ifadə edir. Məhz buna görə sağlamlığa ağır zərər vurma kimi qiymətləndirilir. Bunlarla yanaşı o da nəzərə alınır ki, bir gözün zədələnməsi zamanı ikinci gözün də kor olması ehtimalı kəskin şəkildə artır (simpatik oftalmiya). Qeyd edək ki, Almaniyanın CM-in 226-cı paragrafına əsasən, bir və ya hər iki gözdə görmənin itirilməsi ağır bədən xəsarətlərinin sırasına daxil edilir (5, 388).

Kor gözün itirilməsi sağlamlığın pozulması müddətinə görə qiymətləndirilir. Bir sıra hallarda belə bir şikəstlik sifətin silinməz dərəcədə eybəcər-ləşdirilməsinin əlaməti kimi xarakterizə oluna bilər.

Görmə qabiliyyəti, əvvəlcədən zəifləmiş (1,0-dan aşağı) gözlərdə görmənin itirilməsi barədə olan faiz cədvəlinə görə təyin edilir.

Nitq qabiliyyətinin (dilin) itirilməsi dedikdə, aydın başa düşülən səsə və anlaşılıqlı şəkildə öz fikrini ifadə etmək qabiliyyətinin və ya səsin (afoniya) bərpa edilməyəcək dərəcədə itirilməsini başa düşmək lazımdır. Nitq qabiliyyətinin müvəqqəti olaraq itirilməsi sağlamlığa ağır zərər vurma kimi qiymətləndirilə bilməz. Məhkəmə-tibb işçilərinin fikrincə, kobud formada ifadə olunan kəkələmə də sağlamlığa ağır zərər vurma kimi qiymətləndirilməlidir (3, 362).

1961-ci il Azərbaycan SSR-in CM-də nitq qabiliyyətinin itirilməsi əla-məti bədən xəsarətinin müstəqil növü kimi nəzərdə tutulmurdu. Nitq qabiliy-yyətinin itirilməsi zamanı əməl orqanın itirilməsi (əgər zərərçəkmiş dilindən məhrum olarsa) və ya bu orqanın funksiyalarının itirilməsi (əgər zərərçəkmiş dilinin saxlanması ilə danışmaq qabiliyyətini itirərsə) əlaməti ilə tövsiyə olunurdu.

Eşitmənin itirilməsi adı altında hər iki qulağın tam karlılığı və ya zərərçək-mişin qulaq seyvanından 3-5 sm məsafədə gedən söhbəti eşidə bilməməsi şəkildə ifadə olunan bərpa olunmaz vəziyyəti başa düşülür. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində bir qulağın eşitmə qabiliyyətinin itirilməsini az ağır və ya yüngül bədən xəsarəti kimi qiymətləndirmək təklif edilirdi. Belə hesab edilirdi ki, belə bir zərər yetirmə zərərçəkmiş çox yaxın məsafədə uca səsə gedən söhbəti eşitmək imkanından məhrum etmir (A.S.Nikiforov, N.İ.Zaqorodnikov).

Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyinin "Sağlamlığa zərər vurmağın məhkəmə-tibbi ekspertizası Qaydalarına" əsasən, bir qulaqda eşitmə-nin itməsi ümumi əmək qabiliyyətinin üçdə birindən az hissəsinin itirilməsinə səbəb olur və bu əlamətə görə də az ağır zərər vurmaya aid edilir. Ədalət naminə bir qulaqda eşitmə dərəcəsinin itirilməsinin ağır bədən xəsarəti kimi qiymətləndirilməsinin zəruriliyi ilə bağlı əsaslandırılmış bir fikri qeyd etməyi məqsəduyğun hesab edirik: "eşitmənin cinayət-hüquqi mühafizəsi görmənin mühafizəsindən az əhəmiyyətli olmamalıdır" (9, 95; 10, 57).

Hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsi haqqında danışarkən ilk öncə orqana anlayış verməliyik. Orqan ümumilikdə bütün orqa-nizmin həyat fəaliyyəti üçün əhəmiyyət kəsb edən və orqanizmdə müəyyən funksiya yerinə yetirən insan bədəninin bir hissəsidir. Tibb elmində insan

bədəninin orqanlarına aid edilir: qol, ayaq, dil, göz, qulaq, daxili orqanlar (beyin, ürək, ağciyərlər, qaraciyər, böyrəklər və s.), reproduktiv orqanlar (yumurtalıqlar, xayalar) və digərləri. Onlardan heç də hamısı sağlamlığa ağır zərər vurmanın təhlil edilən növünün predmeti ola bilməzlər. Məsələn, görmə, nitq və eşitmə orqanlarına qəsdlər Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsilə tövsif edilsələr də, ümumi qaydaya görə sağlamlığa ağır zərər vurmanın digər növləri kimi təhlil edirlər. Böyrəklərin itirilməsilə nəticələnən qarın boşluğuna daxil olan yaralar orqanın itirilməsi kimi yox, sağlamlığa zərər yetirildiyi zaman həyat üçün təhlükəlilik əlamətinə görə ağır bədən xəsarəti kimi qiymətləndirilir.

Hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsi adı altında ilk öncə aşağıdakılar başa düşülür:

- əlin, ayağın itirilməsi, yəni onların bədənədən ayrılması və ya həmin orqanların funksiyalarının itirilməsi (iflic və ya onların fəaliyyətini istisna edən digər vəziyyət);

- istehsalat, yəni cinsi əlaqəyə girmə və ya mayalanma, döllənmə və uşaq doğma qabiliyyətinin itirilməsilə müşayiət olunan cinsiyyət orqanlarının zədələnməsi;

- bir xayanın itirilməsi.

Ədəbiyyatda belə bir fikir mövcuddur ki, mayalanma qabiliyyətinin itirilməsi əlaməti nə doxsan yaşlı xanıma, nə də beş yaşlı uşağa şamil edilmir (16, 409).

Beləliklə, orqanın itirilməsi adı altında, onun cinayətin törədilməsi zamanı və ya sonrakı cərrahi müdaxilə və məcburi amputasiya nəticəsində orqanizmdən tam (bərpa olunmayacaq dərəcədə, həmişəlik) ayrılması başa düşülür.

Orqanın funksiyasının itirilməsi zərərin yetirilməsi nəticəsində bu orqanın özünün tam və ya qismən saxlanılaraq, onun normal işləməsi qabiliyyətinin bərpa olunmaz itkisini ifadə edir.

Əməlin hamiləliyin pozulması əlaməti ilə düzgün tövsifi bir sıra şərtlərə riayət edilməsini tələb edir:

Birincisi, hamiləliyin pozulması (uşaqsaldırma və ya vaxtından qabaq doğma) xarici təsirlə, yəni zərərçəkmişin sağlamlığına zərər yetirən şəxsin hərəkətləri ilə səbəbli əlaqədə olmalıdır. Bir qayda olaraq, belə təsir hamilə qadına bədən xəsarəti yetirilməsi yolu ilə həyata keçirilir;

İkincisi, hamiləliyin pozulması orqanizmin fərdi xüsusiyyətləri və ya zərərçəkmişin xəstəliyi ilə şərtlənməməlidir (ümumi yoluxucu və qeyri-yoluxucu xəstəliklər, maddələr mübadiləsinin pozulması, cinsiyyət orqanlarının inkişafının anomaliyası və s.);

Üçüncüsü, hamiləliyin müddəti, həmçinin bədən xəsarətinin yetirilməsi vaxtı və hamiləliyin pozulması vaxtı arasındakı zaman fasiləsi tövsifə təsir göstərmir;

Dördüncüsü, əməlin Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsilə tövsif edilməsi üçün təqsirkar zərərçəkmişin hamilə vəziyyəti haqqında məlumatlı olmalı və öz hərəkətləri ilə hamiləliyin pozulmasını dərk etməlidir.

Qaydalara uyğun olaraq belə kateqoriyadan olan işlər üzrə mama-ginekoloqun iştirakı ilə məhkəmə tibb ekspertizası həyata keçirilir.

Təhlil olunan cinayətin qanunsuz abort etmədən (CM-in 141-ci maddəsi) fərqi odur ki, hamiləliyin pozulması zərərçəkmişin sağlamlığına qəsdən ağır zərər vurmanın nəticəsidir. Qanunsuz abort etmə zamanı təqsirkarın niyyəti zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər vurmağa istiqamətlənmişdir.

Sağlamlığa ağır zərər vurmanın obyektiv cəhətini təşkil edən əlamətlərdən biri də psixi pozuntudur. Psixi pozuntu adı altında zərərçəkmişin sağlamlığına zərər vurmanın nəticəsi kimi çıxış edən psixi xəstəlik başa düşülür. Psixi pozuntu yalnız fiziki təsirin yox, həm də psixi zorakılığın nəticəsi ola bilər.

A.N.Krasikov ədalətli şəkildə qeyd edir ki, hər cür psixi xəstəliyi ağır zərər kimi qəbul etmək olmaz (7, 58). Bununla bağlı olaraq, S.İ.Nikulinin fikri daha qəti görünür. Alim qeyd edir ki, “psixiatriyanın istənilən məlum ruhi xəstəliyini” psixi xəstəlik hesab etmək olar (14, 40; 13, 53). Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsi kontekstində psixi pozuntulara yalnız xroniki psixi pozuntunu, müvəqqəti psixi pozuntunu və kəmağıllığı aid etmək olar. Belə xəstəliklərə aid edilir: şizofreniya, maniakal-depressiv psixoz, travmadan sonrakı ağıl zəifliyi, travmatik epilepsiya və s.

Sağlamlığa zərər vurmanın nəticəsi kimi psixi pozuntu əməllə səbəbli əlaqədə olmalıdır. Əgər psixi xəstəlik zərərçəkmişin orqanizminin fərdi xüsusiyyətlərinin və ya müəyyən amillərin təsirinə nəticəsi olmuşdursa, onda Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsilə məsuliyyət istisna edilir.

Psixi pozuntunun diaqnostikasını, səbəbli əlaqənin öyrənilməsini məhkəmə-psixiatriya ekspertizası həyata keçirir. Ekspertiza həmçinin psixi xəstəliyin ağırlığını da müəyyən edir.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin obyektiv cəhətinin yeni əlaməti kimi cinayət nəticəsində zərərçəkmiş şəxsin narkomanlıqla və ya toksikomanlıqla xəstələnməsidir. Azərbaycan SSR-in 1961-ci il CM-də bu əlamət nəzərdə tutulmurdu. Bu əlamətin Azərbaycan Respublikasının CM-in 126.1-ci maddəsinə daxil edilməsini qanunvericinin zərərçəkmişin narkotik vasitələrin, psixotrop, güclü təsir edən və ya toksik maddələrin istehlakına məcburi öyrəşdirilməsi (o cümlədən, fiziki və psixi zorakılığın köməyiylə) faktlarına cavab reaksiyası kimi qiymətləndirmək olar.

Narkomaniya, narkotik vasitələrdən və yaxud psixotrop maddələrdən, toksikomaniya isə, güclü təsire malik maddələrdən və ya toksikantlardan sui-istifadə nəticəsində meydana gələn xəstəlikdir.

Zərərçəkmişin narkomaniya və ya toksikomaniyadan xəstələnməsinə gətirib çıxaran üsulun əməlin tövsifinə təsiri yoxdur. Belə üsulların sırasına

aldatma, psixi məcbur etmə, zərərçəkmişin orqanizminə narkotik vasitələrin və ya toksik maddələrin zorakılıqla yeridilməsi aid edilə bilər.

Təcrübədə sağlamlığa ağır zərər vurmanın narkomanlar arasında “iynəyə oturtmaq” adlanan növü təqsirkarın qəsdən, qanunsuz, zərərçəkmişin iradəsindən və arzusundan kənar fiziki və ya psixi zor tətbiq etməklə onu narkotik vasitələrin istehlakına öyrətməsini ifadə edir (6, 196).

Bu cinayətin obyektiv cəhətinin məcburi əlaməti kimi zərərçəkmişin sağlamlığına zərər yetirən təqsirkarın hərəkətlərilə, onun narkomaniya və ya toksikomaniya ilə xəstələnməsi faktı arasındakı səbəbli əlaqə çıxış edir. Narkomaniya və ya toksikomaniyadan xəstələnməyə səbəb olan sağlamlığa vurulan zərərin ağırlığının qiymətləndirilməsini məhkəmə-narkoloji və məhkəmə-toksikoloji ekspertizasının keçirilməsindən sonra narkoloq və ya toksikoloqun iştirakı ilə məhkəmə-tibb ekspertizası həyata keçirir.

Sağlamlığa ağır zərər vurmanın bu növü üz toxumalarının və ya orqanlarının (burun, qulaqlar, gözlər, ağız) zədələnməsi nəticəsində zərərçəkmiş şəxsə terapiya, hətta adi cərrahi müalicə metodlarının köməyiylə aradan qaldırıla bilməyən eybəcər, çirkin, estetik baxımdan xoşagəlməz görünüş verir.

Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsində bədənin başqa hissələrinin yox, yalnız sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdur. Ədəbiyyatda bu cinayətin predmetlərinin siyahısına yalnız üzü yox, həm də boyunun daxil edilməsi təklif edilirdi (15, 59). Lakin qanunverici hələ ki, bu yolla getmir.

Bəzən məhkəmə təcrübəsində bu kimi hərəkətlərin səhv tövsifi hallarına rast gəlinir. Belə ki, S. öz tanış L.-in gözəlliyinə paxıllıq hissilə onun şlyapasına duz tozu tökür. Bu tozların təsiri nəticəsində L.-in saç tökülür. Bu hərəkətlərinə görə S. RSFSR CM-in 108-ci maddəsilə (Azərbaycan SSR-in CM-in 102-ci maddəsi) məhkum edilir. Kassasiya instansiyası belə tövsifi hüquqazidd hesab edir. Məhkəmə fikrini onunla əsaslandırır ki, S.-in hərəkətləri zərərçəkmişin sifətinin eybəcərləşdirilməsinə gətirib çıxarmamışdır (11, 74). Lakin dərslük və dərs vəsaitlərində qeyd edilir ki, “eybəcərləşdirmə dedikdə, sifətdə iz qoyan hər cür zədə yox, yalnız zərərçəkmişin üzünün təbii görünüşünü dəyişdirən və ona zahirən son dərəcə xoşagəlməz, iyrənc və ya qorxunc görünüş verən xəsarət yetirmə başa düşülür. Xəsarətin özünün isə sifətdə olması məcburi deyildir (başın üz hissəsi). Vacib olan odur ki, belə xəsarət insanın xarici görünüşünü dəyişdirsin (“surət, sima” – sözün kökü “eybəcərləşdirmədir”). Təcrübədə eybəcərləşdirmə kimi qulağın kəsilməsi, boyunun qabaq-yan hissəsində kobud kəsiklərin olması, qadının başında saç örtüyünün bərpa edilməyəcək dərəcədə məhv edilməsi və s. qəbul edilir” (12, 118; 2, 109). Hesab edirik ki, aşağı instansiya məhkəməsinin mövqeyi daha düzgün olmuşdur.

Ədəbiyyatda qeyd edilir ki, sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsinə nəticəsi zərərçəkmişin sifətinin kobud şəkildə dəyişdirilməsinə gətirib çıxaran daimi, aradan qaldırıla bilməyən və əvvəlki vəziyyətinə qaytarılması mümkün olmayan xəsarətlər aid edirlər. Belə xəsarətlər burunun, göz qapaq-

larının, gözlərin, dodaqların və ya qulaqların çıxarılması, sifətin qaynanmış su, alov, buxar, güclü təsirə malik turşu ilə yanması və mexaniki təsirə malik amillərin təsiri nəticəsində meydana gələ bilərlər. Bütün bunların nəticəsində üzün yumşaq toxumaları kobud dəyişikliyə məruz qalırlar (toxumaların ölməsi) və müalicədən sonra sifətin bu sahələrində sağalan dərin çapıqlar və ya aradan qaldırıla bilməyən ləkələr qalırlar. Sifətin eybəcərləşdirilməsinə yalnız burunun çıxarılmasını yox, həm də sınıqların yerdəyişməsilə müşayət olunan sümüklərin sınması nəticəsində onun deformasiyasını göstərmək olar (15, 56-57).

Sağlamlığa ağır zərər vurmanın bu növü iki məcburi və öz aralarında qarşılıqlı əlaqədə olan əlamətlərin məcmusunu xarakterizə edir: a) silinməz dərəcədə zərər yetirmə; b) sifətin eybəcərləşdirilməsi. Bunlardan birincisi tibbi, ikincisi isə, estetik meyarların köməyi ilə müəyyən edilir.

Zədənin silinməzliyi faktının müəyyən edilməsi məsələsi məhkəmə-tibb ekspertizasının bilik sahəsinə aiddir. Üzün zədələnməsi məsələsinə münasibət bildirərkən ekspert bu zədələrin Qaydalarda nəzərdə tutulan əlamətlərə uyğun olaraq onların ağırlığını müəyyən edir. Bundan başqa hər bir halda ekspert tibbi meyarları rəhbər tutaraq yetirilən zədənin silinməz olub-olmamasını müəyyən etməlidir.

Yetirilən silinməz zədənin, zərərçəkmişin üzünü nə dərəcədə eybəcərləşdirməsinin müəyyən edilməsi artıq istintaq və məhkəmə orqanlarının müstəsna hüququdur. Məhz məhkəmə estetik meyarlara əsaslanaraq nəticədə əməlin qəti şəkildə tövsifi haqqında məsələni həll etməlidir.

Zərərçəkmişin üzünə yetirilən zədənin silinməsi mümkün olan halda, lakin sifətin eybəcərləşdirilməsinə birbaşa qəsdin mövcudluğu zamanı, əməli sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsi formasında ifadə olunan sağlamlığa ağır zərər vurmağa cəhd kimi tövsif etmək lazımdır (CM-in 29 və 126.1-ci maddələri ilə).

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlinin obyektiv cəhətini təşkil edən əlamətlərdən biri də əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmaqla uzun müddətə itirilməsi və ya təqsirkar üçün aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsi ilə əlaqədar olan zərər vurmadır.

Ümumi əmək qabiliyyəti dedikdə, insanın özünə qulluq edə bilməsi və ixtisas tələb etməyən əmək qabiliyyəti nəzərdə tutulur (1, 295). Ümumi əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmamaqla itirilməsi keyfiyyət göstəricisidir (yəni 33%-dən artıq). Əmək qabiliyyətinin uzun müddətə itirilməsi isə, kəmiyyət göstəricisidir. Əmək qabiliyyətinin uzun müddətə itirilməsi faktını ancaq xəsarət, patoloji vəziyyət və xəstəliyin aydın olmuş nəticəsindən sonra təyin etmək mümkündür. Qaydalarda bu barədə ancaq bir istisna hal nəzərdə tutulmuşdur. Məhkəmə-tibbi nöqtəyi-nəzərindən ümumi əmək qabiliyyətinin dayanıqlı itirilməsi sağlamlığın 120 gündən artıq müddətdə pozulması deməkdir. Belə hadisələrdə xarici mühit faktorları təsirindən törənmiş xəsarət və xəstəliklər nəticəsində zərərçəkmiş şəxs 120 gündən artıq müddətdə əmək

qabiliyyətini itirmiş olur və bundan sonra da sağalmağa doğru hər hansı bir irəliləyiş hiss edilmir. Zədələnmələrdə ümumi əmək qabiliyyətinin dayanıqlı itirilmə həcmi xəsarətlərin nəticəsi aydın olduqdan sonra əmək qabiliyyətinin itirilməsinin faiz cədvəli ilə obyektiv əlamətlərə əsasən təyin edilir. Uşaqlarda əmək qabiliyyətinin itirilməsi Qaydalarda müəyyən edilmiş ümumi qaydalara əsasən təyin edilir. Əlillərdə aldığı xəsarət ilə əlaqədar əmək qabiliyyətinin dayanıqlı itirilməsi, əlillikdən və onun qrupundan asılı olmayaraq sağlam şəxslərdə olduğu kimi təyin edilir.

1961-ci il Azərbaycan SSR-in CM-də bədən xəsarətinin ağırlığının müəyyən edilməsindən söhbət getdiyi zaman hansı əmək qabiliyyətinin (ümumi və ya peşəkar) itirilməsi haqqında danışılırdı. Bu hal nəzəriyyə və təcrübədə gedən qızgın mübahisələrdən sonra meydana gəldi. Hüququ tətbiq edən orqanlar bədən xəsarətlərinin ağırlığının müəyyən edilməsi zamanı daha çox ümumi əmək qabiliyyətinin itirilməsi dərəcəsinə üstünlük verirdilər. Belə yanaşmanı çətin ki, xüsusən də təqsirkarın zərərçəkmişin peşəsi haqqında məlumatlı olduğu zaman onun peşəkar əmək qabiliyyətinə təsirdə əks olunan, ona qəsdən və düşünülmüş şəkildə bədən xəsarətlərinin yetirildiyi hallarda ədalətli hesab etmək olardı (məsələn, pianoçunun və ya cərrahın barmaqdan məhrum edilməsi, rəqqasın ayağının sındırılması və s.).

2000-ci il Azərbaycan Respublikasının CM-də qeyd edilən boşluq aradan qaldırıldı. Peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsi adı altında zərərçəkmişin əsas növ məşğuliyyət qismində seçdiyi həmin növ peşəkar fəaliyyətlə məşğul olmaq qabiliyyətinin bərpa olunmayacaq səviyyədə itirilməsi başa düşülür. Burada əsasən peşəkar fəaliyyətin elə növləri nəzərdə tutulur ki, onlar xüsusi fitri istedad və ya son dərəcə öz zəhmətinə əsaslanan bacarıq və səriştənin olmasını tələb edirlər. Bu musiqiçinin, heykəltaraşın, rəssamın, artistin, cərrahın, idmançının və digərlərinin peşəsi ola bilər.

Bu növ sağlamlığa ağır zərər vurmanın səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, təqsirkar yalnız aşkar surətdə zərərçəkmişin peşəsi haqqında məlumatlı olmur, həm də şəxsi peşəkar əmək qabiliyyətindən tamamilə məhrum etməyi arzulayaraq, onun sağlamlığına zərər vurur. Təqsirkar şəxs çox vaxt o dərəcədə düşünülmüş və məqsədyönlü şəkildə hərəkət edir ki, onun vurduğu zərər nəticəsində ümumi əmək qabiliyyəti saxlanıla bilər. Lakin bu hal tövsifə təsir göstərmir. Məsuliyyət Azərbaycan Respublikasının CM-in 126-cı maddəsi ilə yaranmalıdır.

Əgər zərərçəkmiş bir neçə peşəyə sahibdirsə, onda daha uzun müddətli iş stajına malik olduğu və ya xüsusi təhsil yolu əldə etdiyi, yaxud ən yüksək ixtisasa nail olduğu peşəkar fəaliyyətə yetirilən zərər əsas hesab edilir. Məhz bu peşə, peşəkar əmək qabiliyyətinin itirilməsi dərəcəsinin müəyyən edilməsi zamanı təqsirkarın niyyətinin zərərçəkmişin bu növ peşəkar əmək qabiliyyətinə məhrum edilməsinə istiqamətləndiyi halda nəzərə alınır.

Təhlil edilən cinayət subyektiv cəhətdən həm birbaşa, həm də dolayı qəsdlə törədilə bilər. Təqsirkar başqa şəxsin sağlamlığı üçün təhlükəli olan

əməl törətdiyini dərk edir, bunun həmin şəxsin sağlamlığına ağır zərər vura-çağını qabaqcadan görür, belə zərərin vurulmasını arzu edir (birbaşa qəsd) və ya onun vurulmasına şüurlu surətdə yol verir (dolaylı qəsd).

Cinayətin törədilməsinin motiv və məqsədi müxtəlif ola bilər, lakin bu əməlin tövsifi üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir (tövsifedici əlamətlərdən başqa).

Burada qəsd çox vaxt qeyri-müəyyən olur. Ona görə də təqsirkarın əməli faktiki baş vermiş nəticələrə görə tövsif edilməlidir. Qəsd müəyyən (konkret) olduqda, lakin sağlamlığa az ağır və ya yüngül zərər vurulduqda təqsirkarın əməli sağlamlığa ağır zərər vurmaya cəhd kimi (CM-in 29 və 126.1-ci maddələri ilə) tövsif edilməlidir.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin subyekti 14 yaşına çatmış istənilən anlaqlı fiziki şəxs ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı: Dığesta, 2005, 944 s.
2. Борзенков Г.Н. Квалификация преступлений против жизни и здоровья: Учебно-практическое пособие. М.: Зерцало, 2006, 144 с.
3. Волков В.Н., Датий А.В. Судебная медицина. М.: Юнити-Дана, 2000, 639 с.
4. Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М.: Юрид. лит., 1964. 159 с.
5. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. М.: Проспект, 2006, 560 с.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. М.: Проспект, 2006, 944 с.
7. Красиков А.Н. Преступления против личности. Саратов: Саратов. ун-т., 1999, 341 с.
8. Кругликов Л.Л. Преступления против личности. Ярославль, 1998, 76 с.
9. Курс советского уголовного права. Т. V. М.: Наука, 1971, 572 с.
10. Квалификация отдельных видов тяжких преступлений. Иркутск, 1974, 199 с.
11. Ткаченко В.И. Квалификация преступлений против жизни и здоровья по советскому уголовному праву. М.: ВЮЗИ, 1977, 100 с.
12. Уголовное право России. Особенная часть. Первый полутом: Учебник для вузов / Под ред. Г.Н.Борзенкова и В.С.Комиссарова. М.: Зерцало, 2005, 456 с.
13. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. М.: Юристъ, 2004, 671 с.
14. Уголовное право. Особенная часть. Учебник. М.: Зерцало, 1996, 559 с.
15. Читлов Д.С. Охрана здоровья граждан от тяжких насильственных посягательств. Саратов: Саратовского ун-т, 1974, 183 с.
16. Joecks W. StGB – Studienkommentar. 4 Aufl. München: C.H. Beck, 2003, s. 409 (Йокс В. Учебный комментарий к УК. 4-е изд. Мюнхен: Бек, 2003).

ОБ УМЫШЛЕННОМ ПРИЧИНЕНИИ ТЯЖКОГО ВРЕДА ЗДОРОВЬЮ

Э.И.МУРАДОВ

РЕЗЮМЕ

Справедливости ради следует отметить, что высказывалось обоснованное мнение о необходимости рассматривать утрату слышимости одним ухом в качестве тяжкого телесного повреждения, поскольку уголовно-правовая охрана слуха должна быть не менее интенсивной, чем охрана зрения.

Ключевые слова: умысел, причинение тяжкого вреда, опасный для жизни, неопасный для жизни, причинение вреда

INTENTIONAL INFLECTION OF A GRAVE INJURY

E.I.MURADOV

SUMMARY

For the sake of justice we should note one grounded idea related to the importance of the evaluation of the loss of hearing as harmful damage: criminal legal protection of hearing is not less important than the protection of sight.

Key words: intention, infliction of grave injury, hazardous for human life, non-hazardous for human life, infliction of injury